

Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları: 119

Hoca Ahmed Yesevî/Dîvân-ı Hikmet

Dr. Hayati BİCE

ISBN: 978 - 605 - 68669 - 1 - 3

Yayıncı Sertifika No: 48058

© Bütün yayın hakları Türkiye Diyanet Vakfı'na aittir.

Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Kurulu'nun 23.01.1993/3-1 sayılı kararıyla uygun görülmüş ve Türkiye Diyanet Vakfı Mütevelli Heyeti'nin 06.02.1993/569-c sayılı kararıyla basılmıştır.

Genişletilmiş 11. Baskı, Haziran 2022, Ankara 1.000 Adet

Baskı: **TDV**
YAYIN MATBAACILIK TİC. ŞİLETMESİ

Ostim OSB Mah. 1256 Cadde No: 11
06370 Yenimahalle/ANKARA

Tel: 0312 354 91 31 (pbx)

Faks: 0312 354 91 32

e-posta: bilgi@tdv.com.tr

Hoca Ahmed Yesevî

Dîvân-1

Hikmet

Hazırlayan: Dr. Hayati BİÇE

Dr. Hayati Bice

1959 yılında Tokat'ta dünyaya geldi.
Aslen Kafkasya Karaçay Türklerindedir.

İlk ve orta öğrenimini Tokat'ta yaptı.

Yükseköğrenimini Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesinde tamamladı
(1982).

Aynı fakültenin Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Kliniği'nde başladığı
(1985) uzmanlık eğitimini takiben Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları
Uzmanı oldu (1989).

Uzman doktor olarak çeşitli kamu kurumlarında ve
özel sağlık sektöründe görev aldı.

1994-1995 öğretim yılında Uluslararası Hoca Ahmed Yesevî
Türk-Kazak Üniversitesinde öğretim görevlisi olarak çalıştı.

Hâlen Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Uzmanı olarak
bir kamu kurumunda görevine devam etmektedir.

Tıp alanındaki ve sosyokültürel konulardaki birçok araştırma ve
incelemesi çeşitli bilim ve kültür dergileri ile gazetelerde yayınlandı.
1990 yılında Ankara'da yayına başlayan ve iki cildi yayımlanan
Türk Yurtları dergisinin yayın yönetimini üstlendi.

Yayınlanan Kitapları:

Tıp alanında: "*Antimikrobia Tedavi Rehberi*", "*Annenin Rehberi*"
(TDV yayını-8. baskı 2018).

Sosyal alanda: "*Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçler*"
(TDV yayını-1. baskı 1989).

"*Hoca Ahmed Yesevî Türbesi*"

(Kültür Bakanlığı yayını, 2. Baskı Türk Exim-Bank).

"*Türkistan Rüyası*" (H yayınları-2014).

"*Pir-i Türkistan Hoca Ahmed Yesevî*" (H yayınları-2015).

"*İşaret Taşları*" (Akçağ yayınları-2017).

Yayına hazırladığı ve Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) Yayınları
arasında basılan, Ahmed Yesevî'ye ait hikmetlerin bugünkü Türkçeye
aktarılmasıyla oluşan "*Divân-ı Hikmet*" (Genişletilmiş 8. baskı-2018)
adlı eser, Yeseviyye kültürünün güncelleştirilmesine önemli bir katkı
sağlamıştır.

İçindekiler

Dîr-i Türkistan'ın İzinde
VII

Hazret-i Türkistan: Hoca Ahmed Yesevî
&
Hikmetler Hazînesi: Dîvân-ı Hikmet
Üzerine
IX

Dîvân-ı Hikmet
1-144. Hikmetler
1

Dîvân-ı Hikmet
145-256. Hikmetler
(Yeni Bulunan Hikmetler)
251

Münâcât
455

Açıklama ve Notlar
463

Sözlük
473

Kaynaklar
515

Resimler
523

Pîr-i Türkistan'ın İzinde

Pîr-i Türkistan Hoca Ahmed Yesevî'nin Dîvân-ı Hikmet eserinin, 1993 yılında 144 hikmetten oluşan bir kitap hâlinde Türkiye Diyanet Vakfı tarafından ilk kez basılmasından bu yana neredeyse çeyrek asır geçti. İlim ve kültür çevrelerinde büyük bir beğeni ve ilgi ile karşılanan Dîvân-ı Hikmet yayınıımız birçok akademik çalışmada referans gösterildi, kaynak kitap olarak değerlendirildi.

2016 yılının UNESCO tarafından vefatının 850. yılı vesilesiyle “**Ahmed Yesevî Yılı**” olarak kutlanmasına karar verilmesi, Pîr-i Türkistan Hoca Ahmed Yesevî ve ölümsüz eseri Dîvân-ı Hikmet üzerindeki ilginin tekrar yoğunlaşmasına yol açtı. Bu ilgi artışı, yeni baskılarının yapılması gereken Dîvân-ı Hikmet çalışmamı yeniden gözden geçirmemi de zorunlu hâle getirdi.

Dîvân-ı Hikmet, Türkiye Diyanet Vakfı tarafından ilk kez yayınlanırken dönemin Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Kurulu Başkanı **Prof. Dr. Süleyman Hayri Bolay**'ın hikmetlerin şiir olarak akıcı, uyaklı bir çeviriden ziyade Yesevî mesajlarının anlaşılması için *anlama sadık kalınarak* günümüz insanının anlayacağı şekilde, günümüz Türkiye Türkçesine birebir aktarılması isteği benim için yol gösterici olmuştur. Metnin şiiriyeti noktasında eleştirilerini ileten dostlarımızın bu hususu dikkate alacaklarını umuyorum. Özbekistan'da yapılan yayınlara ulaşabilme aracı olarak yeni hikmetlere ulaşmama en büyük katkıyı yapan değerli kardeşim **Devranbek Tacialiyev**'i de şükranla yâd etmeliyim.

Bu baskıda eserdeki hikmetlerin yer aldığı kısımda imla ve yazımda zorunlu gördüğüm önemli değişiklikler yapılması yanında Türkiye Türkçesinde ilk kez yayınlanan bazı yeni hikmetler de bu baskıya eklendi. Taşkent'te 2011 yılında yayınlanan “*Hikmetler Külliyyatı*” kitabındaki Yesevî hikmetlerinin incelenmesi ile ortaya çıkan farklı hikmetlerin de eklenmesi ile tarafımdan yayınlanan Yesevî hikmetleri seçkisi 256 hikmetlik bir koleksiyon olarak önemli bir hacme ulaşmış oldu. Yapılan düzeltmelere rağmen, bu son hâlinde bile olması muhtemel hataların tarafıma iletilmesi hâlinde, sonraki baskılarda bu hataların düzeltilmesi yoluna gidilecektir.

Artık yeterli bir hacme ulaşan “*Yesevî Hikmetleri Külliyyatı*” elimizde olduğuna göre, Dîvân-ı Hikmet'in ayrıntılı şerhlerinin, tasavvufi yönden içerik analizlerinin yapılması aşamasına geçilmesi gerektiğine inanıyorum. Bu kapsamda yapılacak yüksek lisans ve doktora tezi gibi akademik çalışmalarla Yesevî mesajlarının günümüz insanına daha derinlemesine iletilmesi yolunda gayret sarf edilmelidir. Bu gayretin ülkemizin manevi hayatının zenginleştirilmesi, özellikle gençlerimizin

duygu ve düşünce dünyasının zenginleşmesi noktasında acil bir ihtiyacı gidereceğini biliyorum.

Dîvân-ı Hikmet'in, her eline alan okurun beğenisini kazanan, şanına layık bir sunum ile basımı noktasındaki emek ve gayretleri için Türkiye Diyanet Vakfı Yayıncılık İşletmesi yönetici ve çalışanlarına teşekkür ederim.

Dîvân-ı Hikmet'in bu yeni baskısı ile, Hoca Ahmed Yesevî'nin Türk medeniyetindeki kurucu kimliğinin ve ölümsüz eserinin değerinin bilinmesine katkısı emeği geçen tüm insanlar için ebediyete kadar açık kalacak bir hayır kapısı ve iki cihanda Hazret-i Pîr-i Türkistan'ın himmetlerine vesile olması niyazımla.

Ankara, 23 Temmuz 2018

Dr. Hayati BİCE

Hazret-i Türkistan: Hoca Ahmed Yesevî

Hikmetler Hazînesi: Dîvân-ı Hikmet

Üzerine

Ahmed Yesevî Kimdir?

Hoca Ahmed Yesevî Türk dünyasının manevi hayatında asırlardır tasarrufu devam eden ve "Pîr-i Türkistan", "Hazret-i Türkistan" olarak anılan büyük bir Türk mutasavvıfı, bir mürşid-i kâmilidir. Sûfî bir şair ve tarikat sahibi bir mürşid olarak kendi adıyla anılan Yeseviyye tarikatının esaslarını belirlemiş ve bugün bütün dünyada büyük bir yaygınlığa sahip Nakşibendiyye tarikatı ile Kübreviyye, Çiştîyye gibi daha yerel kalmış tarikatları da derinden derine etkilemiştir.

Ahmed Yesevî'ye atfedilen menkıbelerde yaşayan kerametleri Kaşgar'dan Balkanlar'a kadar bütün Türk yurtlarında yayılıp benimsenmiştir. Ahmed Yesevî kadar değişik coğrafyalarda yaşayan Türk toplulukları arasında yaygın şöhreti olan bir başka veli yoktur. Bütün Türk coğrafyasında, tarih içerisinde asırlardır "Hazret-i Pîr-i Türkistan" ve "Hazret Sultan" gibi yüceltici unvanlar ile tanınması dahi bu şöhretinin kanıtıdır. Kazakistan'ın tarihî ismi Yesi olan ancak Sovyet döneminde Türkistan adı verilen şehirde yer alan türbesi, bugün de tüm Türkistan'ın manevi merkezi olarak kabul edilmektedir.

Ahmed Yesevî Batı Türkistan'da, bugünkü Kazakistan Cumhuriyeti'nin güneyindeki Çimkent şehri yakınlarında -7 km mesafede- bulunan Sayram kasabasında dünyaya gelmiştir. Zaten bizzat kendisi de Ahmed Yesevî'den intikal eden şiirleri bir araya getiren "*Dîvân-ı Hikmet*"te yer alan iki ayrı hikmetinde doğum yeri ve yurdunu Türkistan olarak bildirmektedir. Sayram kasabası, Ahmed Yesevî'nin küçük bir çocukken geldikten sonra hayatının önemli bir kısmını geçirdiği ve ünlü Türk destanının kahramanı Oğuz Han'ın idare merkezi olduğu bilinen Yesi (Türkistan) kentine 157 km'lik bir mesafededir.

Doğum yılı kesin olarak bilinmemekle birlikte Ahmed Yesevî'ye izafe edilen "*Fakrname*" adlı risalede yer alan 73 yıl yaşadığı ve 1166 yılında öldüğü şeklindeki bilgiler göz önüne alındığında 1093 yılında doğduğu kabul edilebilir. Yûsuf el-Hemedânî'ye intisabı ve onun halifelerinden üçüncüsü olduğu şeklindeki tarihî veriler de dikkate alınırsa miladi 11. yüzyılın ikinci yarısında doğduğuna işaret eden bu tarihin gerçeklik payı olduğu görülmür.

Babası Sayram kasabasında yerleşmiş ünlü bir âlim olan Şeyh İbrahim, annesi ise Ayşe (Kara Sa) Ana olarak bilinmektedir. Kaynaklar İbrahim Şeyh'in Hazreti Ali (k.v.)'nin oğullarından Muhammed Hanefî'nin neslinden geldiğini kaydetmektedir. Ahmed Yesevî'nin

annesi ve babasına ait türbelerin ikisi de Sayram kasabasında ancak birbirinden uzakça yerlerde olup bu türbelerin Ahmed Yesevî tarafından yaptırıldığı rivayet edilir.

Hazret Sultan Yesevî'nin Soy Kütüğü

Türk kültür coğrafyasının en önemli işaret taşlarından birisi olan ünlü mutasavvıf ve mütefekkir Hoca Ahmed Yesevî, günümüz Türkiye'sinde geniş ölçüde -ismen de olsa- tanınmakla beraber hayatı hakkında pek az şey bilinmektedir. Son yıllarda kayda değer bir artış gösteren Ahmed Yesevî üzerine yapılan araştırma ve incelemeler ile Yesevî ve Yeseviyye hakkında önemli bilgi ve belgelere ulaşılmıştır.

Türkistan'da, Kazakistan'da ve Türkiye'de *Nesebname* adıyla yayımlanan Emirbek Müminov Kurbanov ile Zikiriya Candarbekov Zamanhanovlu'nun kaleme aldığı risale; Hazret Sultan Yesevî'nin soy kütüğünü net olarak ortaya koymuştur. Bu şecere Hoca Ahmed Yesevî'nin ağabeyi Sadr Şeyh'in öz torunu olan ve Ahmed Yesevî'nin vefatından sonra bir süre de dergâhın postunda müşid olarak oturan Mevlânâ Safiüddin Orunkışlaki tarafından on üçüncü asrın ilk yarısında hazırlanmış ve nesilden nesile aktararak günümüze kadar ulaştırılmıştır. Risaleyi hazırlayan araştırmacılara göre elimizde bulunan şecere 19. yüzyılın ortalarında kaleme alınmış ve şecerenin başına doğruluğunu onaylamak üzere üç adet tarihî mühür vurulmuştur. Bu mühürler şecereyi inceleyen zamanının âlimi kişilerin şeceredeki bilgileri tasdiki anlamına geliyordu. Şecere yirmi beş cm eninde, yedi metre uzunluğuna varan kalın bir kâğıda yazılmıştı ve rulo hâlinde saklanarak konulduğu deri mahfaza içerisinde bugüne kadar ulaşmıştı.

Bu belgeye göre Hazret Sultan Yesevî'nin şeceresi şu şekilde Hz. Ali (k.v.)'ye kadar ulaşmaktadır:

Hz. Ali, Muhammed Hanefî, Abdulfettah, Abdulcebbar, Abdulkahhar, Abdurrahman, İshak Baba, Harun Şeyh, Mümin Şeyh, Musa Şeyh, İsmail Şeyh, Hasan Şeyh, Osman Şeyh, Ömer Şeyh, Muhammed Şeyh, İftihar Şeyh, Mahmud Şeyh, İlyas Şeyh, İbrahim Şeyh, Ahmed Yesevî...

Hz. Ali (k.v.) ile Hazret Sultan Yesevî ilişkisini teyit eden, himmet kuşağı ile birleştiren bir hikmeti de Dîvân-ı Hikmet'te okumaktayız. Bu da şecerenin bir yakıştırma olmadığı konusunda önemli bir işarettir:

Rahmet eyleye Bir ve Var, her ne kılsa gücü var,
Hoca Ahmed'e mededkâr Hakk arslanı Ali'dir.

(*Tamamı için bakınız: 45. Hikmet*)

Dîvân-ı Hikmet'te "Hulefâ-i Raşidîn" olarak bilinen ilk dört halifeyi anlatan hikmetlerin dördüncüsü olan bu hikmette Hazret Sultan Yesevî'nin kendisi ile Hz. Ali (k.v.) arasında doğrudan bir ilişkiyi seslendirdiği son mısra dikkat çekicidir. Diğer üç büyük halife anlatılırken böylesi bir ilişkiye işaret eden hiçbir ima dahi yoktur.

Hazret Sultan Yesevî'nin Eğitimi

Ahmed Yesevî ilk eğitimini kendisi altı yaşlarında iken vefatına kadar babası İbrahim Şeyh'ten ve Sayram'ın önde gelen âlimi Şehabeddin İsficab'dan almıştır. Ahmed Yesevî'nin

gerek kendi hikmetlerinde gerekse çeşitli kaynaklarda manevi feyz aldığı kaynaklar arasında Hazreti Hızır (a.s.) da zikredilir. Ahmed Yesevî'nin Hazreti Hızır (a.s.) ile sohbet ettiği hakkındaki rivayet tasavvufi açıdan önem taşır ve Ahmed Yesevî'nin eğitimi bahsinde belirtmek gerekir. Ahmed Yesevî'nin Hazreti Hızır (a.s.) ile sohbetlerinin bütün hayatı boyunca devam ettiği çeşitli kaynaklarda kaydedilmiştir.

Ahmed Yesevî'nin manevi eğitimini aldığı kaynaklar arasında "Arslan Bab" ismi, hem çeşitli menkıbe ve rivayetlerde hem de Ahmed Yesevî'ye ait hikmetlerde ortaklaşa olarak belirtilen bir isim olarak dikkati çeker. "Bab" veya "Baba" unvanının Türkistan'da özellikle tarihte ve hâlen İslâm'ın en canlı şekilde yaşandığı Fergana Vadisi'nde tasavvuf büyükleri için kullanıldığı bilinmektedir.

Ahmed Yesevî doğduğu sırada, Otrar-Yesi civarından Sayram'a kadar uzanan Türkistan bozkırlarında Arslan Baba adlı bir müridin temsil edip yaydığı bir tasavvuf mektebi etkin ve yaygındı. Türkistan'da yaygın olan menkıbelerde rivayet edildiğine göre Rasûlullah (s.a.v.)'in ashâbından olduğu bildirilen Arslan Baba, İslâm'ı öğrenmek amacıyla Arabistan'a giderek, Hazret-i Ebû Bekir (r.a.) ile görüşüp İslâm'ı kabul eden ozanlar piri ünlü Korkut Ata ve Türkistan sûfilerinin önde gelenlerinden Çoban Ata ile birlikte Türkistan'da İslâm'ı yayma faaliyetinin bilinen ilk öncülerindedir.

Arslan Baba, babasının ölümünden sonra eğitimini üstlendiği Ahmed Yesevî'nin hem müridi hem de manevi babası olmuştur. 1980 yılında Türkistan'ın Kazakistan olarak adlandırılan bölgesinde oluşturulan devletin başkenti olan Almatı'da Kazakistan Kültür Bakanlığı tarafından yayımlanan ve Na'im Bek Nurmhammedoğlu'nun hazırladığı "Hoca Ahmed Yesevî Türbesi" adlı eserde Arslan Baba'nın Ashâb-ı Kiram'ın önde gelenlerinden olan Selmân-ı Fârisî olduğu belirtilmekle beraber, bu bilgi tarihî gerçeklik yönünden doğru olamaz. Ancak Arslan Baba'nın torunlarından olduğu yazılı soy kütüğü verileri ile sabit olan Zengî Ata'nın bölge insanlarından "belirgin şekilde fark edilecek kadar koyu" bir deri rengine sahip olduğu hakkındaki yazılı kaynaklar dikkate alınarak Arslan Baba'nın Selmân-ı Fârisî'ye uzanan bir soy kütüğüne sahip olması ihtimal dâhilindedir.

Ancak Ahmed Yesevî ile Arslan Baba'nın karşılaşmasını dile getiren rivayet tarihî gerçekliğin ötesinde içerdiği bazı hususlar itibarıyla dikkate değerdir. Arslan Baba'nın Yesi'ye gelerek daha küçük bir çocuk olan Ahmed'i bulması ve Hz. Muhammed (s.a.v.)'in emanet ettiği hurmayı Ahmed'e vermesi, terbiyesiyle meşgul olup irşad etmesi Hz. Rasûlullah (s.a.v.)'in manevi bir işaretine dayanıyordu.

Menkıbeye göre Hz. Rasûlullah (s.a.v.)'in gazalarından birisinde aç kalan ashâbın ricasıyla yapılan duâ üzerine Cibrîl (a.s.) cennetten bir tabak hurma getirir ve ashâba ikram eder. Ashâb tabaktan birer hurma alırken bir hurma yere düşer. Bunu gören Cibrîl (a.s.): "Bu hurma daha sonra gelecek ümmetinizden Ahmed adlı birisinin kismetidir." der. Hz. Rasûlullah (s.a.v.), bu hurmayı sahibine teslim etmek üzere ashâbın içinden birisine emanet olarak vermek ister. Ashâbdan başka hiç kimse göreve talip olarak cevap vermeyince aralarında bulunan Arslan Baba -veya atalarından olan sahâbi- öne çıkarak Allah'ın inayeti ve Hz. Rasûlullah (s.a.v.)'in himmeti ile emaneti sahibine iletme görevini yerine getirebileceğini bildirir.